

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Μέθοδοι Έρευνας

Ενότητα 2.3: Η ανάπτυξη του προβληματισμού-της προβληματικής

Βύρων Κοτζαμάνης

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Η ανάπτυξη του προβληματισμού-της προβληματικής (1)

Στην φάση αυτή πρέπει να είμαστε ήδη σε θέση να αποφασίσουμε για τη προσέγγιση ή τη θεωρητική προοπτική που θα υιοθετήσουμε για να εξετάσουμε το πρόβλημα που θέσαμε με το αρχικό μας ερώτημα.

Οφείλουμε να έχουμε ήδη αποστασιοποιηθεί από τις πληροφορίες που συλλέξαμε προηγουμένως, να έχουμε αφομοιώσει τα βασικά κεκτημένα του πεδίου μας και να είμαστε σε θέση να αποφασίσουμε για τις κεντρικές κατευθύνσεις που θα ακολουθήσουμε προσδιορίζοντας τη προβληματική που θα επιλέξουμε για να προσεγγίσουμε το αντικείμενο της έρευνάς μας.

Η ανάπτυξη του προβληματισμού-της προβληματικής (2)

Η ανάπτυξη της προβληματικής μας είναι δυνατόν, σχηματικά, να πραγματοποιηθεί σε τρεις χρόνους:

Σε ένα πρώτο στάδιο, οφείλουμε να συγκεντρώσουμε και να καταγράψουμε τις διαφορετικές προσεγγίσεις του προβλήματος. Η εργασία αυτή συνίσταται στην πλήρη καταγραφή των υπαρχόντων προσεγγίσεων/οπτικών, στην ανάδειξη των σχέσεων (ταυτότητας/αντίθεσης) που ενυπάρχουν, και του θεωρητικού πλαισίου που λανθάνει ή εκφράζεται/διατυπώνεται άμεσα, στο βαθμό που κάθε σοβαρή ερευνητική εργασία στηρίζεται/εδράζεται σε μια θεωρία.

Η ανάπτυξη του προβληματισμού-της προβληματικής (3)

Σε ένα δεύτερο στάδιο, ο ερευνητής οφείλει να δομήσει μία προβληματική, είτε υιοθετώντας μια από τις υπάρχουσες, είτε "συλλαμβάνοντας" - "αναπτύσσοντας" μια νέα. Στη πρώτη περίπτωση, η προσπάθειά μας πρέπει να επικεντρωθεί στη πληρέστερη αξιοποίηση των υπάρχοντων θεωρητικών εργαλείων και το μέγα πρόβλημα που τίθεται είναι αυτό της επιλογής τους.

Εδώ δεν υπάρχει γενικός κανόνας: οφείλουμε να επιλέξουμε εκείνο το θεωρητικό πλαίσιο που μας φαίνεται το πλέον πρόσφορο και παρουσιάζει την μεγαλύτερη δυνατή αντιστοιχία με το διερευνώμενο ερώτημα, συνεκτιμώντας τις πληροφορίες που συλλέξαμε από τις διερευνητικές συνεντεύξεις και από τα διαθέσιμα στατιστικά δεδομένα.

Η ανάπτυξη του προβληματισμού-της προβληματικής (4)

Το **δεύτερο στάδιο** αποκτά ιδιαίτερη σημασία καθώς ο ερευνητής προτίθεται να δομήσει μια νέα προβληματική με βάση στοιχεία που προϋπάρχουν που θα υπερβαίνει όμως τα θεωρητικά πλαίσια των ήδη υπαρχόντων θεωρητικών προσεγγίσεων.

Ο θεωρητικός καμβάς που θα επιλέξει, έχει διπλό ρόλο: αφ' ενός θα του επιτρέψει να επαναδιατυπώσει/αποσαφηνίσει το αρχικό ερώτημα, αφ' ετέρου θα αποτελέσει το υπόβαθρο για τις υποθέσεις έρευνας/εργασίας που οφείλει να δομήσει για να απαντήσει στο κεντρικό πρόβλημα που έθεσε.

Η ανάπτυξη του προβληματισμού-της προβληματικής (5)

Κάτω από το πρίσμα της προβληματικής που επιλέξαμε, το αρχικό προς διερεύνηση ερώτημά μας θα διασαφηνισθεί και θα διατυπωθεί οριστικά. Εάν δεν ήταν σαφώς διατυπωμένο και οριοθετημένο, εδώ είναι η ύστατη ευκαιρία που μας δίδεται για να το πράξουμε.

Θα υπενθυμίσουμε παράλληλα ότι, ακόμη και αν η θεωρητική προσέγγιση που θα επιλέξουμε εδράζεται σε γνωστές, "δοκιμασμένες" θεωρίες, απαιτείται η επαναδιατύπωσή της, με κίνδυνο, σε αντίθετη περίπτωση, να συναντήσουμε σημαντικά εμπόδια στη διάρκεια της επόμενης φάσης, δηλαδή της δόμησης του μοντέλου ανάλυσης και να διατυπώσουμε ερευνητικές υποθέσεις ασαφείς, ασυνάρτητες και επιφανειακές.

Η ανάπτυξη του προβληματισμού-της προβληματικής (6)

Σε ένα **τρίτο στάδιο**, ο ερευνητής οφείλει να αποσαφηνίσει την προβληματική. που υιοθέτησε Τι σημαίνει αυτό; έχοντας επιλέξει και αιτιολογήσει το θεωρητικό πλαίσιο που θεώρησε ως πλέον πρόσφορο οφείλει να διευκρινίσει και να αποσαφηνίσει το δικό του προσωπικό τρόπο προσέγγισης, να θέσει το πρόβλημα και να δώσει απάντηση.

Στο σημείο αυτό, εάν δεν έχει στην "διάθεσή" του τα απαραίτητα θεωρητικά εργαλεία οφείλει να τα αποκτήσει με συμπληρωματική μελέτη. «Αποσαφηνίζω την προβληματική μου» σημαίνει να περιγράψω σαφώς τα θεωρητικά πλαίσια στα οποία εδράζεται η προσωπική μου προσέγγιση, να επιλέξω και αποσαφηνίσω τα εννοιολογικά εργαλεία που θα χρησιμοποιήσω, τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα τους και να κάνω το διάγραμμα της δομής επί της οποίας θα στηριχθούν οι υποθέσεις που θα διατυπώσω για να δώσω απαντήσεις στο ερώτημα που έχω θέσει.

Επ' αυτών θα στηρίξω την κατασκευή του μοντέλου ανάλυσής μου και την αρχική διατύπωση του περιγράμματος της κατασκευής αυτής (των κατευθυντήριων ή γενικών-βασικών υποθέσεων εργασίας)..

Η ανάπτυξη του προβληματισμού-της προβληματικής (7)

Από τα προαναφερθέντα, συνάγονται και οι αμφίδρομες σχέσεις μεταξύ των πρώτων τριών φάσεων της ερευνητικής διαδικασίας: αν το στάδιο ανάπτυξης της προβληματικής μου συνίσταται στη διατύπωση του θεωρητικού πλαισίου που προσωπικά έχω υιοθετήσει με βάση το οποίο αποσαφηνίζεται το αρχικό μου κεντρικό ερώτημα και προδιαγράφεται ο δρόμος που θα ακολουθήσω για να δώσω απαντήσεις σ' αυτό, η διατύπωση αυτή θα πρέπει να είναι σε άμεση συνάρτηση με τις αναγνώσεις και τις διερευνητικές συνεντεύξεις που έχω κάνει, οι οποίες, με τη σειρά τους, εξαρτώνται από το κεντρικό ερώτημα που έχω διαμορφώσει (ή επαναδιαμορφώσει).

Εάν επομένως έχουμε παρουσιάσει αυτοτελώς τις φάσεις που προτάσσονται της "δόμησης" του μοντέλου ανάλυσης, δεν είναι γιατί πραγματικά είναι απόλυτα ανεξάρτητες και σαφώς διαχωρισμένες, αλλά περισσότερο για διδακτικούς λόγους. Οι τρεις πρώτες φάσεις, αναγκαίες για την "ρήξη" που απαιτείται στη διάρκεια οιασδήποτε ερευνητικής διαδικασίας, αποτελούν ένα συνεχές με πολλαπλές διαδράσεις.

φάση «ανάπτυξη της προβληματικής» αποτελεί το βήμα που επιτρέπει το "πέραςμα" από την "ρήξη" στην "δόμηση".

Η "αιτιότητα" στις κοινωνικές επιστήμες- Παράδειγμα (1)

Έχουμε ήδη διαπιστώσει, ότι, όσον αφορά τη δόμηση της προβληματικής μας συχνά έχουμε να επιλέξουμε συχνά ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες θεωρίες που είναι σχετικές με το αντικείμενο έρευνάς μας.

Εκτός της επιλογής αυτής, πιθανόν να χρειασθεί να επιλέξουμε και ανάμεσα σε θεωρίες, οι οποίες διαφοροποιούνται ριζικά όχι ως προς τη θεώρηση του αντικειμένου έρευνας αλλά ως προς την ακολουθητέα μέθοδο για τη προσέγγισή του.

Ας το δούμε μέσα από ένα συγκεκριμένο παράδειγμα: έστω, ότι το αρχικά τεθέν, ασαφές ερώτημα, είναι: "ποια τα αίτια των σχολικών αποτυχιών;" Οι δυνατές προσεγγίσεις του αντικειμένου είναι πολλαπλές (βλ. ενδεικτικά: *R.Quivy., L.Van Campenhoudt, 1988*).

Η "αιτιότητα" στις κοινωνικές επιστήμες- Παράδειγμα (2)

α) Αν θεωρήσουμε ότι η βασική λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος συνίσταται στη μόρφωση και στη μάθηση, μια πρώτη προσέγγιση του αντικειμένου συνίσταται στη διερεύνηση των αποτυχιών, σε συνάρτηση με τις ικανότητες των μαθητών και τη διαδικασία μάθησης (μεταφορά κεκτημένης γνώσης), ιδιαίτερα δε των παιδαγωγικών μεθόδων.

Η "αιτιότητα" στις κοινωνικές επιστήμες- Παράδειγμα (3)

β) Εάν αντιθέτως ενδιαφερθούμε για το λανθάνον περιεχόμενο της εκπαίδευσης και τη λειτουργία της ως μηχανισμού αναπαραγωγής ιδεολογίας, σε άμεση διασύνδεση με άλλους θεσμούς μέσα από τους οποίους επιτελείται η εκμάθηση/μόρφωση (οικογένεια, ΜΜΕ) η σχολική αποτυχία θα θεωρηθεί ως επακόλουθο της ταυτόχρονης ύπαρξης πολλαπλών πηγών μάθησης, της αντιφατικότητας ορισμένων "μηνυμάτων" και της δυσκολίας αφομοίωσής τους από τους μαθητές.

Κάτω από αυτή την οπτική γωνία, οι "ικανότητες" του μαθητή (I.Q, πολιτισμικά κεκτημένα, κλπ) δεν είναι οι μόνες που υπεισέρχονται. Κατ' επέκταση, θα μπορούσαμε π.χ. να αναρωτηθούμε εάν η σχολική αποτυχία οφείλεται, συναρτάται από την υπάρχουσα διαφορά ανάμεσα στους πολιτισμικούς και ιδεολογικούς κανόνες της οικογένειας και αυτές του σχολείου.

Η "αιτιότητα" στις κοινωνικές επιστήμες- Παράδειγμα (4)

γ) Κάτω από μια άλλη γωνία, η εκπαίδευση επιτελείται από ένα σύνολο φορέων και οργανώσεων, η λειτουργία των οποίων προσδιορίζεται από κανόνες, ρόλους, status, ιεραρχία.

Για ορισμένους, η γραφειοκρατία και οι ακαμψίες της καθιστούν τους εκπαιδευτικούς οργανισμούς ανίκανους να ανταποκριθούν ικανοποιητικά στις ανάγκες των νέων και της κοινωνίας που εξελίσσονται τάχιστα, και η σχολική αποτυχία είναι επάγωγο, προϊόν του εκπαιδευτικού συστήματος.

Η "αιτιότητα" στις κοινωνικές επιστήμες- Παράδειγμα (5)

δ) Ας θεωρήσουμε ότι ο βασικότερος ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος είναι η κοινωνική και επαγγελματική επιλογή των φορέων (των ατόμων που κατέχουν διαφοροποιημένες θέσεις στην κοινωνική ιεραρχία).

Στα πλαίσια αυτής της οπτικής η σχολική αποτυχία είναι άμεση συνάρτηση της αναπόφευκτης επιλογής και επαναπροσανατολισμού των φορέων (βλ. μαθητών) στη κοινωνική σκακιέρα.

Η ανάπτυξη της προβληματικής αυτής θα μας οδηγήσει πιθανόν να διατυπώσουμε το θεωρητικό πλαίσιο (λειτουργισμός) και τα εννοιολογικά εργαλεία που θα επιτρέψουν να θεωρήσουμε τις σχολικές αποτυχίες όχι ως προσωπικές αποτυχίες αλλά ως δείκτες που εκφράζουν, αποτυπώνουν τους μηχανισμούς που στοχεύουν/ συντελούν στον αντικειμενικό (και παράλληλα ευκαταίιο και καλύτερο δυνατό) επαναπροσδιορισμό/ επαναπροσανατολισμό των νέων προς λειτουργίες χρήσιμες, λειτουργίες που τους "ταιριάζουν" (πρώτη απλοϊκή προσέγγιση).

Η "αιτιότητα" στις κοινωνικές επιστήμες- Παράδειγμα (6)

ε) Μια άλλη προβληματική προσέγγισης του αντικειμένου συνίσταται στο να τεθεί το ερώτημα ως προς τα κριτήρια (άμεσα/λανθάνοντα, συνειδητά/ ασυνείδητα) που υπεισέρχονται στη σχολική αποτυχία.

Η τελευταία μπορεί να αποδοθεί απλώς στην ανικανότητα του "διαλογίζεσθαι" των μαθητών και στην κλίση τους σε κάποιους τομείς ή παράλληλα και στη δυσκολία προσαρμογής τους στα κυρίαρχα πολιτισμικά μοντέλα.

Η "αιτιότητα" στις κοινωνικές επιστήμες- Παράδειγμα (7)

στ) Μια άλλη προβληματική προσέγγισης του αντικειμένου μας μπορεί να είναι: Οι εκπαιδευτικοί φορείς εκτός από μηχανισμοί αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων διαθέτουν, σύμφωνα με μια πιο δυναμική οπτική γωνία, σχετική αυτονομία αν και προσδιορίζονται καθολικά από τους κανόνες, τους ρόλους, τα status που χαρακτηρίζουν το κοινωνικό σύστημα.

Η σχολική αποτυχία είναι κάτι το σχετικό: δύναται να είναι είτε μια εμπειρία ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα στα πλαίσια προσωπικών στρατηγικών ή σχεδιασμών, είτε ακόμη έκφραση μη αποδοχής ενός αυταρχικού, άχρηστου συστήματος, στα πλαίσια του οποίου, οι διαδοχικές αποτυχίες εκφράζουν την πλέον "ορθολογική" στρατηγική για να αποβληθεί κανείς απ' αυτό.

Η "αιτιότητα" στις κοινωνικές επιστήμες (1)

Επανερχόμενοι όμως στο θέμα που έχουμε αφήσει "μετέωρο", τι εννοούμε ως "αιτία" / "αίτιο";

Η έννοια αυτή βρίσκεται στο επίκεντρο έντονων επιστημολογικών συζητήσεων.

Ο *K. Popper* (1982), π.χ. την προσδιόρισε σαφώς και μονομερώς, αλλά ο ορισμός του είναι τόσο "στενός" που τον καθιστά ιδιαίτερα δύσκολο χρηστικά στις κοινωνικές επιστήμες.

Ο *E. Durkheim* και οι θετικιστές (για τους οποίους το πεδίο του "πράγματος αφ' εαυτού" είναι απρόσιτο και η σκέψη μπορεί να κατανοήσει μόνο σχέσεις και νόμους), το αίτιο είναι το προτασόμενο (σταθερό και εξωγενές) του αποτελέσματος, ένα υλικό δεδομένο, δυνάμενο αντικειμενικά να "συλληφθεί" εκ των "έξω".

Η "αιτιότητα" στις κοινωνικές επιστήμες (2)

Αντίθετα, κατά τον *M. Weber* (1958, συμβολική διάδραση) και τους ακολουθούντες τη "κατανοούσα κοινωνιολογία" (την άποψη δηλαδή ότι η κοινωνιολογική ερμηνεία πρέπει να είναι επαρκής τόσο από την άποψη της αιτιολόγησης όσο και από την άποψη της σημασίας, ότι οι αλληλουχίες των κοινωνικών γεγονότων και οι σχέσεις αιτίου-αιτιατού των κοινωνικών δραστηριοτήτων πρέπει να γίνουν κατανοητές, από τον κοινωνιολόγο, ως συσχετίσεις "μεστές από νόημα" για τα άτομα που συμμετέχουν στις δραστηριότητες αυτές" ..).

Η ερμηνεία ενός κοινωνικού φαινομένου συνίσταται βασικά στο νόημα που τα άτομα προσδίδουν στις κοινωνικές τους δραστηριότητες. Οφείλει να αναζητηθεί στη συνείδηση των ατόμων, είναι "εσωτερική" υπόθεση του καθενός.

Για να την ερμηνεύσει ο κοινωνιολόγος πρέπει οπωσδήποτε να αναλύσει τις ατομικές γνώμες και σ' αυτές να αναζητήσει τις αρχές και αξίες που κατευθύνουν τις συμπεριφορές.

Η "αιτιότητα" στις κοινωνικές επιστήμες (3)

Οι ανθρώπινες στάσεις/ δράσεις έχουν πάντοτε κάποιους στόχους/κίνητρα και εγγράφονται, συνειδητά ή ασυνείδητα, στα πλαίσια ενός συνόλου νοητικών αναπαραστάσεων, εκτός των οποίων είναι αδύνατον να ερμηνευθούν.

Η άποψη του ατόμου για τον κόσμο, την κοινωνία, τη ζωή, η ελπίδα αποκόμισης κάποιου κέρδους ή η αντίληψη κάποιας δυσάρεστης κατάστασης, ο προσδιορισμός των διακυβευμάτων σε μια σύγκρουση ή ακόμη η εικόνα που έχουμε για τους άλλους δρώντες φορείς, είναι, ανάμεσα σε άλλα, οι βασικότερες παράμετροι που υπεισέρχονται στην ερμηνεία της ανθρώπινης δράσης.

Επομένως, να ακόμη δύο προβληματικές κάτω από το πρίσμα των οποίων δύνανται επίσης να προσεγγισθεί το φαινόμενο "σχολική αποτυχία", προβληματικές εδραιωμένες σε δύο διαφορετικές θεωρίες ως προς τη μέθοδο αυτή τη φορά προσέγγισης του αντικειμένου, που τέμνουν τις ήδη παρατιθέμενες προβληματικές.

Η "αιτιότητα" στις κοινωνικές επιστήμες (4)

Οι θετικιστές, θεωρώντας ότι τα κοινωνικά φαινόμενα οφείλουν να εξετασθούν κατά τον ίδιο τρόπο που αντιμετωπίζονται τα φυσικά, πιστεύουν ότι η ερμηνεία τους είναι δυνατή μέσω της αναζήτησης των αιτίων που διέπουν τα προτασσόμενα γεγονότα, αίτια σταθερά και εξωγενή ως προς το υπό μελέτη φαινόμενο.

Κάτω απ' αυτή την οπτική γωνία, στο συγκεκριμένο παράδειγμα της σχολικής αποτυχίας, οφείλουμε να εξετάσουμε τις κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες του οικογενειακού περιβάλλοντος των μαθητών, τις ικανότητες των διδασκόντων, τις συνθήκες κάτω από τις οποίες συντελείται η μάθηση, κ.ο.κ, και ανάμεσα σε όλα αυτά τα εξωγενή ως προς την συνείδηση των φορέων δεδομένα, να εντοπίσουμε αυτό/αυτά που προτάσσονται σταθερά, καθώς και τον τρόπο που διαπλέκονται.

Η "αιτιότητα" στις κοινωνικές επιστήμες (5)

Για τον *Weber* και τους εντασσόμενους στο ρεύμα της κατανοούσας κοινωνιολογίας, η προσέγγιση των θετικιστών είναι ανεπαρκέστατη εξ' αιτίας της ιδιαιτερότητας που παρουσιάζουν τα κοινωνικά φαινόμενα. Κατ' αυτόν τα κοινωνικά φαινόμενα είναι προϊόντα της ανθρώπινης δράσης, δεν έχουν νόημα παρά μόνον για τους δρώντες φορείς, και αυτό το νόημα καλείται να συλλάβει ο κοινωνιολόγος.

Η βασική του αποστολή είναι "να κατανοήσει ερμηνευτικά τις νοηματικά προσανατολισμένες πράξεις, είτε με τη βοήθεια των μηχανισμών της λογικής -κυρίως- όταν πρόκειται για ορθολογικά προσανατολισμένες δραστηριότητες, είτε συναισθηματικά (μέσω της αναβίωσης των συναισθημάτων των δρώντων ατόμων). Στα πλαίσια αυτής της οπτικής, για να καταλάβουμε τις σχολικές αποτυχίες π.χ. θα μπορούσαμε να εξετάσουμε τους κανόνες και τις νόρμες που οι διδάσκοντες έχουν εσωτερικεύσει και που διέπουν τις αποφάσεις τους, που εκφράζουν τις αξίες τους και προσδίδουν κάποιο νόημα σ' αυτό που πράττουν.

Η "αιτιότητα" στις κοινωνικές επιστήμες (6)

Επαγωγικά οι δύο πρότερες οπτικές γωνίες (θετικιστές/ *M. Weber*) τέμνουν ορισμένες από τις προσεγγίσεις ή προβληματικές που εκθέσαμε προηγουμένως.

Το να επιλέξουμε μια απ' όλες, όπως έχουμε ήδη σημειώσει, προαπαιτεί αφ' ενός το σαφέστατο προσδιορισμό του αντικειμένου της έρευνας, αφ' ετέρου δε την επιλογή ενός "τρόπου" προσέγγισης του αντικειμένου (π.χ. ανάλυση αιτιών, ανάλυση λειτουργιών, ή ανάλυση των λανθανουσών αξιών), στο βαθμό που τα δύο επίπεδα (προβληματικές που αναφέρονται στη μέθοδο προσέγγισης (θετικιστές/ *M. Weber*) και προβληματικές που αναφέρονται στο αντικείμενο της έρευνας) τέμνονται και παράγουν πλήθος δυνατών προσεγγίσεων του αυτού αντικειμένου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Τέλος Ενότητας

